

Олена Родіонова,
Тамара Мироненко

КИЇВСЬКЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО ШОКОЛАДНО-ЦУКЕРКОВОЇ ФАБРИКИ «ВАЛЕНТИН ЄФІМОВ» ЗА МАТЕРІАЛАМИ НМІУ

В колекції НМІУ зберігаються документальні та речові матеріали, що дозволяють висвітлити як історію знаменитої наприкінці XIX – на початку XX ст. своїми виробами київської шоколадно-цукеркової фабрики Валентина Єфімова, так і постачальників пакувальних матеріалів для неї – металообробних фабрик «Жако і Ко» та «М. Кока і М. Бірман».

Київська кондитерська фабрика (що зараз має назву «Рошен») – одне з найстаріших підприємств міста, яке тривалий час з незначними перервами лишалося провідним постачальником солодкої продукції не лише у Києві, але й за межами держави.

Діяти фабрика почала у 1880-х рр. під час промислового підйому Російської імперії. У той час з'явилася велика кількість нових заводів і фабрик. Всі вони потребували капіталів у вигляді банківських позик і фінансування акціонерів та пайщиків. Для залучення коштів інвесторів випускали цінні папери у вигляді акцій, облігацій, закладних листів, паїв.

Київський цукрово-рафінадний завод був заснований південніше Києва у с. Деміївка, розташованому у заплаві р. Либідь обабіч дороги на Васильків. У другій пол. XIX ст., коли Київ став економічним центром Правобережної України, с. Деміївка «...из ничтожного подгородняго селения очень быстро превращается в обширное предместье, особенно со времени учреждения здесь сахарного и других заводов» [9, 276]. На 1914 р. Деміївка з хутора перетворилась на велике робітниче поселення площею 13 десятин 1624 сажнів², що мало 42 вулиці, де мешкали 3500 осіб [16, 38].

Підприємство, що належало «Товариству Київського цукрово-рафінадного заводу», почало діяти у Києві у 1870 р. Його цехи були споруджені у 1868–1870 рр. за проектом автора першого залізничного вокзалу у Києві, архітектора І.-Ф. Вишневецького на землях, що належали Київському Золотоверхому Михайлівському монастирю [3, 2]. Після пожежі 1873 р., яка повністю знищила все устаткування, завод вже у 1874 р. відновив роботу «... и с этого времени выделяет рафинад, только из учетных песков, доставляемых из разных свеклосахарных заводов, преимущественно Юго-Западного края» [7, 1а].

Товариство володіло правом власності на «...13 десятин 1624 кв. саженой земли из коих под усадьбой завода – 12 десятин 280 кв. саженой, а под отдельной усадьбой, на которой устроено бондарское заведение – десятина 134 кв. саженой» [7, 1]. На території заводу, крім головного корпусу, розташовувалися майстерні, казарми і кухня для робочих; 13 дерев'яних будинків для службовців; кам'яний двоповерховий будинок, де перебували квартира директора заводу, заводська контора, конюшні і помешкання кучерів; кам'яна пральня, льодовня і льохи, артезіанські свердловини, залізничне обслуговування, телефон, автомобільний парк, річкова пристань, садиба бондарня з комплексом підсобних будівель [7, 9–10].

Слід зазначити, що перша лікарня, що відкрилася в Києві у 1880-х рр., діяла саме при рафінадному заводі, в той час, як робітники інших підприємств були позбавлені медичної допомоги [8, 225].

У списках промислових підприємств за 1899 р. зазначено, що Київський цукрово-рафінадний завод «...можно считать лучшим...в Киевской губернии», оскільки там використовували найсучасніше для того часу устаткування та технології.

Власною залізничною колією завод сполучався з залізничними товарними станціями «Київ– II» та «Кив річковий, правий берег Дніпра».

У 1884 р. в західній частині Деміївки виникло невелике кондитерське підприємство, яке належало купцю 2-ї гільдії Валентину Гавриловичу Єфімову. За задумом власника, фабрика мала виробляти льодяникову карамель, подушечки з фруктово-ягідними начинками, повидло

та мармелад [2, 1]. Спочатку фабрика була звичайним кустарним закладом і розміщувалася у дерев'яних приміщеннях [5, 157]. Всю продукцію виробляли вручну кілька майстрів з помічниками. Справи у В. Єфімова йшли успішно [15]. До 1890 р. у складі фабрики перебували карамельний, цукерковий, пряничний і фруктово-варочний цехи, де працювали 70 робітників [21]. Оскільки продукція фабрики швидко стала популярною і користувалася великим попитом, виробництво потребувало розширення.

10 жовтня 1897 р. на фабриці виникла пожежа від «...несправного содержания дымовой трубы» [5, 154a]. Вогонь знищив дерев'яні споруди і було вирішено на кошти акціонерів відбудувати корпуси з цегли [6, 49–50] та закупити нове обладнання. З рапорту київського повітового справника до київського губернатора від 23 лютого 1897 р. відомо, що В. Єфімов мав садибу на Деміївці, будинок по вул. Велика Васильківська [9, 1] і «...фабрику конфет, стоимостью до 80.000 руб., которая существует с 1884 года, ежегодная производительность на ней равняется 120.000 рублям при 100 человек рабочих, причем вырабатывается продуктов в количестве до 30.000 пудов. Кроме того Ефимов имеет три конфектных магазина в городах Одессе, Житомире и Екатеринославе с оборотом, по словам Ефимова, в 35.000 рублей в год» [9, 2].

У 1897 р. 600 акцій підприємства сформували загальний капітал у 300 тис. рублів [20]. У 1899 р. на фабриці було встановлено паровий котел, а підприємство (яке не лише виготовляло солодоці, а й займалось реалізацією власної продукції) отримало назву «Акціонерне товариство парової фабрики шоколаду та цукерок фірми «Валентин Єфімов».

У 1900 р. перебудова фабрики завершилася [6, 58]. На початку ХХ ст., через невдале використання В. Єфімовим коштів акціонерів та прорахунки у технологічних і комерційних процесах, реорганізована фабрика потерпала від збитків. У 1901 р. на позачергових акціонерних зборах В. Єфімова усунули від управління справами фабрики і обрали нове керівництво. Директором-розпорядником став досвідчений підприємець швейцарського походження А. Вюртлер [16]. Зусиллям нового керівництва були споруджені нові корпуси, оновлене обладнання, поліпшилася якість сировини. Ці заходи сприяли тому, що фабрика вийшла зі скрутного становища і почала приносити прибутки. Її продукція стала відомою не тільки в Російській імперії, а й за її межами.

У 1904 р. фабрика отримала золоті медалі виставок у Лондоні та Брюсселі. У тому ж році В. Єфімов вирішив продати фабрику акціонерному товариству, лишившись її співвласником [18, 22]. Свою назву – «АТ Деміївська парова фабрика шоколаду та цукерок під фірмою «Валентин Єфімов» – фабрика не змінювала. Вона розвивалась та нарощувала виробництво. Станом на 1910 р. на фабриці працювало 160 робітників (104 чоловіків і 56 жінок [10, 15]). До революції це було найбільше кондитерське підприємство Києва по випуску шоколаду та цукерок. Прибуток заводу станом на вересень 1912 р., за звітом акціонерного товариства, становив 29.776 руб. 82 коп. [11, 15], у 1916–1917 рр. – 109.198 руб. 23 коп. [12, 13] у 1917–1918 рр. – 68.370 руб. 8 коп. [13, 11].

Революційні події 1917–1919 рр. вплинули на роботу як цукрового заводу, так і кондитерської фабрики. Останній звіт акціонерного товариства Деміївської фабрики шоколаду та цукерок датується 1917 р. Функцію виробника кондитерської продукції взяв на себе цукровий завод. В листі начальника штабу Київського військового округу від 30.01.1917 р. повідомляється про припинення 25 січня «Киевским сахарорафинадным заводом своего производства за отсутствием для топлива каменного угля (кот. получали из Донецкого бассейна), вследствие чего 2200 человека рабочих этого завода остаются без работы, а также без хлеба за отсутствием на заводе запаса муки» [4, 5]. Згодом роботу націоналізованого цукрово-рафінадного заводу відновили і на початку 1920 р. його перепрофілювали на випуск цукрової та кондитерської продукції [1, 9]. У 1923 р., після об'єднання цукрово-рафінадного заводу та фабрики В. Єфімова, новостворене підприємство отримало назву Київська кондитерська фабрика ім. К. Маркса; з 1996 р. воно носить назву ЗАТ «Рошен».

У фондах НМІУ зберігається бланк поштового паперу Деміївської фабрики шоколаду і цукерок фірми «Валентин Єфімов», що надійшов до музейного зібрання у 2008 р. (рис. 1). Цей документ розміром 290 x 223 мм надрукований на папері з водяними знаками, що мають ви-

гляд вертикальних ліній, розташованих на відстані 28 мм одна від іншої. Посередині аркуша водяними знаками зображені плуг та сівалка і зазначено напис «PFLUG POST».

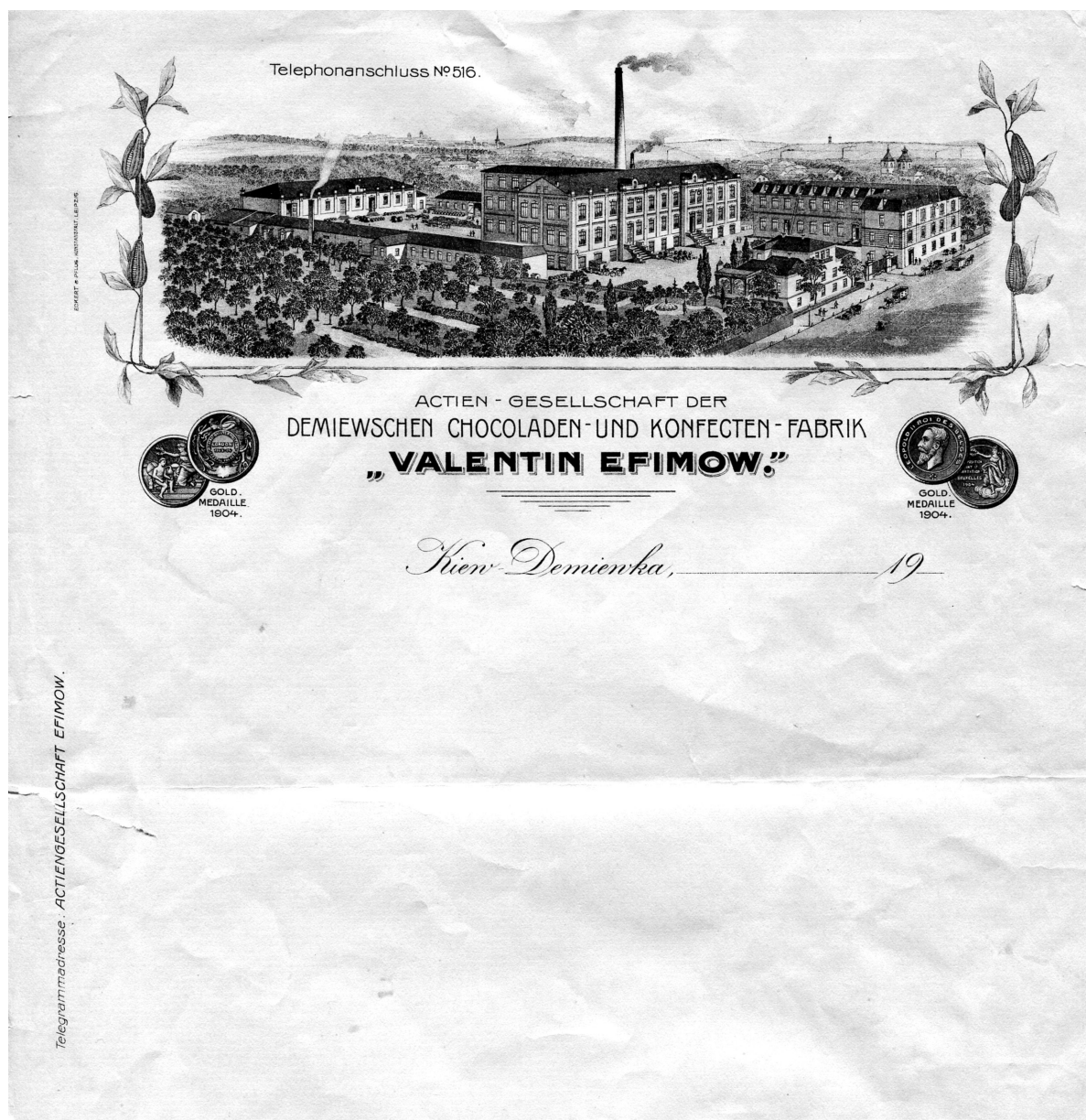

Рис. 1. Бланк поштового паперу Деміївської фабрики шоколаду і цукерок фірми «Валентин Єфімов».

На чільній стороні бланка угорі зображено фабричні будівлі, обрамлені гілками какао з плодами. Посередині розміщено напис німецькою мовою у чотири рядки: «ACTIEN – GESELLSCHAFT DER / DEMIEWSCHEN CHOCOLADEN – UND KONFECTEN – FABRIK / VALENTIN EFIMOV / KIEV DEMIEVKA 19...» («Акціонерна компанія Деміївська шоколадна і цукеркова фабрика Валентина Єфімова, Київ, Деміївка, 19...»). Обабіч зображені чільна та зворотна сторони медалей, якими була нагороджена фабрика у 1903–1904 р.: ліворуч – у Лондоні, праворуч – у Брюсселі. По лівому краю бланка вертикально розміщено напис: «Telegraphadresse ACTIENGESELLSCHAFT EFIMOW» («Адреса для телеграм «Акціонерна компанія Єфімов»). Вище нього, ліворуч, розміщено ще один вертикальний напис (очевидно, назва друкарні – виробника бланка): «Eckert & Pflug. Kunstanstalt. Leipzig» («Еккерт та Плуг. Мистецький заклад. Лейпціг»).

В фондах НМІУ також зберігаються три зразки пакувальних матеріалів для продукції фабрики В. Єфімова – металеві коробки для цукерок та печива, виготовлені на заводах жерстяних виробів фірми «Жако і Ко» в Одесі та «М. Кока і М. Бірман» в Санкт-Петербурзі (рис. 2).

Рис. 2. Зразки пакувальних матеріалів фірми «Жако і Ко» і «М. Кока і М. Бірман».

Заснований у 1880 р. Одеський завод жерстяних виробів входив до складу фабрики вакси Торгового дому «А. Жако і Ко», власник якої – французький підприємець Август Феліцій Жако, володів також заводами вакси у Франції та Німеччині та металургійним заводом в Іспанії [19]. У 1881 р. А. Жако и Жан-Антоній-Євгеній Бертю (також фабрикант вакси) заснували АТ «Генеральне товариство французької вакси». До 1920 р. одеська фабрика існувала під назвою «Генеральне товариство французької вакси», іноді – з уточненням: «Колишнє А. Жако и Ко» [14, 283, 331, 773; 15, 911]. Це підприємство функціонує донині.

Одночасно з будівництвом фабрики вакси у 1880 р. було організовано виробництво пакувальних виробів для її продукції: жерстяних коробок, декорованих друкованими зображеннями та узорами. У 1881 р. було налагоджене залізо-лудильне виробництво та випуск білої жерсті [19].

Рис.3. Зразок пакувального матеріалу фірми «Метал. изд. А. Жако и Ко, Одесса».

Одна із найбільших фабрик Південного району Російської імперії – Одеська фабрика «Жако» постійно нарощувала виробництво. Її продукція відзначалася високою якістю і не раз нагороджувалася медалями та почесними призами російських і міжнародних виставок. У 1900 р. на Всесвітній виставці в Парижі вироби фабрики були удостоєні вищої нагороди «Поza конкурсом!». Фабрика мала збут і представництва у Києві, Одесі, Варшаві, Ростові-на-Дону. У 1884 р. Торговий дім «А. Жако і К^о» збудував фабрику в Москві.

Зразки пакувальної продукції цієї фабрики у зібранні НМІУ представлені двома коробками для цукерок, виготовленими для київського АТ «Валентин Єфимов».

Відкидна кришка жерстяної коробочки для подушечок або монпансьє (різнокольорові льодяники, названі за іменем герцогині де Монпансьє, яка любила ці солодоші) світло-сірого кольору квадратної форми з округленими кутами. Трирядковий напис російською мовою на кришці виконаний друком чорного кольору та рельєфом: «Акционерное Общество / Валентин Ефимовъ / Киевъ – Деміевка». Над написом рельєфом зображений торговий знак АТ, ліворуч і праворуч якого розміщені зображення медалей Паризької та Брюсельської виставок 1904 р. На торці кришки – напис: «Метал. изд. А. Жако и К^о, Одесса» (рис. 3).

Інша сувенірна коробка із з'йомною кришкою призначена для цукерок або печива. Вона має форму паралелепіпеда, грані якого прикрашені фоторепродукціями з видами Києва, виконаними у блакитно-зеленій кольоровій палітрі. На кришці зображено Олександрівський узвіз. На двох бічних гранях представлені зображення будівлі Університету св. Володимира та вулиці Хрещатик. Кожна репродукція облямована золотистою рамкою, на якій розміщено назву малюнка. На торцях коробки золотистими, чорними та білими літерами у кілька рядків зазначено назву виробника солодошів (рис. 4): «Височайше утвержденное / Акционерное Общество / паровой / Шоколадно-Конфектной Фабрики / «Валентинъ Ефимовъ» / Деміевка / Киевъ». Напис «Валентин Ефимовъ» розміщений на чорній діагональній смужі, яка перетинає медальйон чорно-золотистого кольору із блакитним орнаментальним краєм. Унизу праворуч на золотій рамці дрібним шрифтом зазначена назва виробника коробки: «ПЕЧ. А. ЖАКО и К^о Одесса». По верхньому краю коробки і бічними гранями кришки нанесено орнаментальний пояс стилізованого рослинного орнаменту, візерунок якого складається із чотирипелюсткової квітки, обрамленої завитками.

Рис. 4. Зразок пакувального матеріалу фірми «Метал. изд. А. Жако и Ко, Одесса».

Іншим постачальником пакувальних матеріалів для київської кондитерської фабрики була заснована у 1870 р. Мойсеєм Кока і Меєром Бірманом фірма «М. Кока і М. Бірман», яка в Санкт-Петербурзі мала фабрику жерстяних виробів, залізо-луженого посуду та хромолітографії по жерсті [15, 312, № 7808: 337, № 8404], що виробляла жерстяні пакувальні коробки, зокрема для кондитерських та консервних фабрик. У 1890-х рр. така ж фабрика була відкрита в Харкові [17, 3985, № 3969].

Сувенірна коробка фірми «М. Кока і М. Бірман» з зібрання НМІУ за формою та оздобленням подібна до одеської. На кришці коробки розміщена фоторепродукція зображення Володимирського собору у Києві, на двох бічних гранях – будинку міської Думи та пам'ятник Б. Хмельницькому. На торцях коробки золотистим, темно-синім і білим кольорами зазначено назву кондитерської фірми: «Акционерное общество / паровой Шоколадно-Конфектной / фабрики / «Валентин Ефимов» / Демієвка / Київъ» (рис. 5). Напис «Валентинъ Ефимовъ» виконано на квітковому тлі на золотистій стрічці, обрамленій білими завитками. Унизу дрібним шрифтом розміщено напис: «Фабр. Жест. Издѣлій, М. Кока и М. Бирманъ. С.-Петербургъ-Харьковъ». Під словом «Демієвка» розміщені зображення медалей виставок 1904 р. у Парижі та Брюсселі.

Рис. 5. Зразок пакувального матеріалу фірми «М. Кока і М. Бірман».

Верхній край коробки та грані кришки оздоблені пояском стилізованого рослинного орнаменту, подібного до орнаменту одеської коробки.

Попри зовнішню подібність сувенірних коробок виробництва різних фабрик (обидві – прямокутні, оздоблені видами Києва, з орнаментальним пояском) вони відрізняються стилем написання назви шоколадної фабрики В. Єфімова: одеська – лаконічна, петербурзька (харківська?) – більш мальовнича. Дизайн коробок, ймовірно, створили одні й ті ж художники, а однакові орнаментальні смуги виконували за шаблонами.

Продукція АТ Шоколадно-кондитерської фабрики В. Єфімова славилася далеко за межами Києва. Її солодкі вироби як сувеніри везли в інші міста Російської імперії та зарубіжні країни. На згадку про чудове місто над Дніпром солодкі подарунки пакувалися у сувенірні коробки з зображеннями визначних пам'яток Києва. В художньому оздобленні коробок вико-

ристані світлини київських фотографів та з альбомів видавця С. Кульженка «Виды Киева». На коробках зображені київські визначні пам'ятки: Олександрівський узвіз із першою електричною трамвайною колією в Російській імперії, Червоний корпус Університету св. Володимира, Володимирський собор, вул. Хрещатик, будинок міської Думи, пам'ятник Б. Хмельницькому.

Солодошів фабрики В. Єфімова, розфасованих в сувенірні коробки, давно нема. Але зображення на коробках зберегли пам'ять про старий Київ. Шоколадно-кондитерська фабрика, заснована В. Єфімовим, функціонує і зараз, хоча остання споруда, що їй належала, зруйнована у 2005 р. У радянські часи вона носила ім'я К. Маркса, нині має назву «Рошен».

Джерела і література

1. ДАК, ф. Р. 11, оп. 1, спр. 865.
2. ДАКО, ф. 2, оп. 32, спр. 399.
3. ДАКО, ф. 35, оп. 1, спр. 656.
4. ДАКО, ф. 1239, оп. 18, спр. 5.
5. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 627, спр. 2.
6. ЦДІАК України, ф. 575, оп. 1, спр. 73.
7. ЦДІАК України, ф. 730, оп. 1, спр. 38.
8. Історія Києва. Т. 2. Київ, 1986.
9. Киев теперь и прежде 988–1888 гг. Новосибирск, 1888.
10. Отчет Акционерного общества Демеевской паровой фабрики шоколада и конфет под фирмой «Валентин Ефимов» на 13-й операционный 1910–1911 год. Киев, 1911.
11. Отчет Акционерного общества Демеевской паровой фабрики шоколада и конфет под фирмой «Валентин Ефимов» на 14-й операционный 1911–1912 год. Киев, 1912.
12. Отчет Акционерного общества Демеевской паровой фабрики шоколада и конфет под фирмой «Валентин Ефимов» на 18-й операционный 1916–1917 год. Киев, 1917.
13. Отчет Акционерного общества Демеевской паровой фабрики шоколада и конфет под фирмой «Валентин Ефимов» на 19-й операционный 1917–1918 год. Киев, 1918.
14. Список фабрик и заводов европейской России. Санкт-Петербург, 1903.
15. Список фабрик и заводов России. Москва, Санкт-Петербург, Варшава, 1910.
16. Справочник путеводитель по Киеву и окрестностям (1913–1914). Киев, 1914.
17. Фабрики и заводы всей России. Киев, 1913.
18. Karl Marx Factory // **Business class**. 2008. № 5(7).
19. Публічне акціонерне товариство «Завод Чорноморполіграметал». Одеське відкрите акціонерне товариство Чорноморполіграметалл. Историческая хроника 2000 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: chrm.ukrbiz.info/about.html – Назва з екрана
20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: holydiver-777.livejournal.com/941047.htm – Назва з екрана
21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2297.ukrindustrial.com> – Назва з екрана